

LACKÓ MIKLÓS

A Blum-tézisek

1.

A Blum-tézisek — Lukács György 1928 végén készített politikai tézis-tervezete a kommunista párt soronkövetkező kongresszusára — a magyar munkásmozgalom sajátos dokumentumai közé tartozik. Amikor megszületett, évekig a belső pártviták homlokterében állt. A Blum-tézisek váltak azzá az ideológiai dokumentummá, amely köré az 1928—30-ban felszított „jobboldali opportunizmus” és „békülékenység” elleni kampány épült. S talán éppen ezért, hosszú ideig — 1956-ig — a tézis-tervezet a történeti irodalomban szinte egyáltalán nem került szóba. A hallgatás csak egyszer tört meg körülötte: 1949-ben, az ún. „Lukács-vita” idején, amikor Lukács 1948—49-es „elhajlásának” a gyökereit nemcsak Rudas László, de Révai József is a Blum-tézisekre vezette vissza.¹

A tézisek 1956 nyarán kerültek először nyilvános vitára. Ez a vita izgalmas politikai esemény volt, sok érdekes gondolatot érintett, de a tézisek mélyrehatóbb elemzését nem végezte el.² Azután már gyakrabban esett szó a tézis-tervezetről, legfontosabb részeit publikálták is. Valamelyest részletesebb tárgyalásra azonban — egy, a KMP II. Kongresszusáról szóló párttörténeti tanulmányhoz kapcsolódó vita keretében — csak 1963-ban került. De az elemzést ekkor is inkább utalások helyettesítették; ezek egyébként magukon viselték a Lukács Györggyel kapcsolatos akkori nézeteltérések és elmarasztaló kritikák nyomait.

A vitát elindító tanulmány³ a Blum-tézisekkel igen szűkszavúan foglalkozott. Csupán azt hangsúlyozta, hogy a tézis-tervezet munkás-paraszt demokratikus diktatúrára vonatkozó tétele „nem volt egyedülálló a Kommunista Internacionáléban, más pártok téziseiben is helyet kapott, több-kevesebb elvi és politikai alátámasztással. Az ún. Blum-tézisek azonban a közbeeső demokratikus forradalom szükségességét nem megfelelő, nagyrészt egymásnak ellentmondó indokokkal próbálták magyarázni. 1929 elején a KB a téziseket elutasította azzal, hogy azok jobboldali álláspontot képviselnek.”⁴

Ehhez a tanulmányhoz két érdekes hozzászólás kapcsolódott. Az első Szerényi Sándoré, aki 1929—1931 között a KMP egyik vezetője volt. Ez az — egyébként közel 35 év távolából egyáltalán nem indokolt — öngigazolás elemeitől sem mentes hozzászólás⁵ elsősorban Lukács Györgyöt bírálta, cáfolni

¹ Ld. erről Lukács György megjegyzését. *Lukács György: Magyar irodalom, magyar kultúra.* Bp., 1970. 20. — *Révai József: Megjegyzések irodalmunk néhány kérdéséhez.* Társadalmi Szemle, 1950. márc.-ápr. 196 l.

² A vitáról szóló beszámolót ld. *Párttörténeti Közlemények*, 1956. 3. sz.

³ *Horváth Zoltánné: A KMP. II. Kongresszusa. Párttörténeti Közlemények*, 1963. 1. sz.

⁴ Uo. 49.

⁵ *Szerényi Sándor: Az illegális KMP 1929—1931 között vívott hősiességének néhány problémája. Párttörténeti Közlemények*, 1963. 2. sz.

igyekezett Lukács 1956 nyári fejtegetését a Kun-frakció szektás-dogmatikus, s a Landler-frakció szektarianizmus-ellenes beállítottságáról. A cikk ugyanakkor elismerte, hogy bár Lukács 1928—29-ben egy sor kérdésben ugyancsak szektás álláspontot képviselt, a Blum-tézisek demokratikus diktatúra koncepciója helyes volt. „Amikor azonban nézeteit — mint jobboldali opportunistá állásfoglalást — a KB többsége megtámadta, Lukács György nem érvelt igazán mellette, hanem egyszerűen visszavonta álláspontját, sőt a KÜB-üléseken az állította, hogy álláspontja nem meggyőződésből fakadt, hanem politikai »nyelvbólalásból«, kellőképpen át nem gondolt értékelésből.”⁶ Szerényi — Kun Béla és Révai József akkor szintén „baloldali” állásfoglalása mellett — Lukács e magatartásával magyarázta saját maga és az 1929—30-ban előtérbe került többi fiatal kommunista vezető szektarianizmusát. „Amikor... a KMP vezetői egyhangúlag ismét a proletárdiktatúra mellett foglaltak állást és Lukács György ezzel (akkor őszintének látszó módon) egyetértett, akkor mi, a KB fiatalabb tagjai, teljes meggyőződéssel csatlakoztunk Kun Béla, Révai József és Lukács György akkor már *egységes* álláspontjához.”⁷

Mindebben kétségtelenül sok igazság van. A fiatalok — noha szélsőséges szektarianizmusukban jóval túltettek Kun Bélán — bizonyára elfogadtak volna egy jobb politikai irányvonalat, ha azt a hivatalos fórumok és a legtekintélyesebb vezetők képviselték volna. Lukács György 1929-es magatartásának ez a beállítása azonban mégsem fogadható el: Szerényinek tudnia kellett, hogy Lukácsnak, *ha továbbra is a mozgalomban akart maradni*, nem volt más választása, mint visszavonni tézis-tervezetét.⁸

Fontosabb és reálisabb gondolatokat fejtegetett az 1963-as vitában Bethlen Oszkár hozzászólása, — az írás jól tükrözte, hogy szerzője nagy jártassággal tájékozódik a mozgalmi realitások birodalmában.⁹ Eszerint a Komintern VI. Kongresszusának programja, mely még részben a trockista „ultrabaloldali” nézetek elleni harc nyomait tükrözte, több vonatkozásban is lehetőséget nyitott a kommunista pártok, főleg a kisebb országok pártjai előtt, politikai irányvonaluk rugalmasabbá tételéhez. E programhoz kapcsolódva dolgozták ki többhelyütt — így a jugoszláv, a spanyol, a román kommunista pártban — a munkás-paraszt demokratikus diktatúra politikai koncepcióját, azt az elgondolást, hogy a szocialista forradalmat ezekben az országokban minden bizonnyal polgári demokratikus forradalom előzi majd meg. „Ézt azért is tudni kell — írta a szerző —, mert az ún. Blum-tézisek körüli vitákban (a régi, s ezeket a téziseket »balról« elítélő vitákban csak úgy, mint az újabb, 1956-os vitákban) úgy tüntették fel, mintha e tézisek szerzője, Lukács György, valami teljesen újat, a KI. politikai

⁶ Uo. 136.

⁷ Uo.

⁸ Ld. erről Lukács György szavait az 1956. júniusi Blum-tézis vitán. Öregkori visszaemlékezésében újra visszatért erre a kérdésre: „A Kun körüli csoport a tézisekben a legtisztább opportunizmusát látta; saját frakcióm támogatása meglehetősen langyos volt. Így történt, hogy — amikor megbízható forrásból megtudtam, Kun Béla arra készül, hogy »likvidátorként« kizárasson a pártból — ismerve Kun befolyását az Internacionáléban, feladtam a további harcot és közzétettem egy »önkritikát« (Lukács György: Történelem és osztálytudat. Bp. 1970. 724). — Lukács György saját önkritikájára vonatkozó utalása — megítélésünk szerint — egyszerűsíti a helyzetet. Az önkritika — pontosabban: az önkritikák egész sorozata — nem volt teljesen külsődleges: a Blum-tézisek elleni kampány belsőleg is mélyen érintette Lukácsot, akinek ettől kezdve mindig az opportunizmus vádjá ellen kellett hadakoznia, évekre megerősítette, főleg a szociáldemokrácia értékelését illetően, politikai gondolkodásának szektás vonásait.

⁹ Bethlen Oszkár: A KMP II. Kongresszusa politikájának nemzetközi vonásairól és a párt stratégiájáról. Párttörténeti Közlemények, 1963. 3. sz.

gyakorlatától eltérőt fogalmazott volna meg. A jugoszláv KP 1928-as álláspontja és más pártok álláspontja mutatja, hogy ez nem így volt. A Blum-tézisek megfogalmazásuknak idején összhangban voltak a KI. álláspontjával, hasonlatosak voltak a jugoszláviai, a romániai és más kommunista pártok irányelveihez.”¹⁰ Mivel azonban időközben a Kominternben éles harc indult a „jobboldali veszély” ellen, ez kihatott a Blum-tézisek sorsára is: „A Blum-tézisek születése (1928 vége) és elutasítása (1929 eleje) közt nagyon rövid idő telt el, de ez a rövid idő is elég volt ahhoz, hogy a téziseket más politikai légkörben tárgyalják, mint amelyben születtek.”¹¹ Egyébként — hangsúlyozta reális szemlélettel a cikkíró — a Blum-tézisek nem tartalmaztak „komplex” fordulatot, s így még elfogadásuk esetén sem változtattak volna a magyar kommunista párt szektás politikáján.

Ez a helyzetkép és értékelés csak részben igaz. Két szempontra szükséges vele kapcsolatban felhívni a figyelmet. Egyrészt: helyes ha tisztázzuk, hogy személy szerint Lukács György sosem túlozta el tézis-tervezete eredetiségét, sőt, mint még látni fogjuk: a tézis-tervezet valójában eredetibb — noha nagyonis problematikus — gondolatokat tartalmazott, mint ahogy azt utólag maga Lukács György gondolta, s talán magával is elhitette. Másrészt: mivel a vita-cikk nem a tézis-tervezet alapos elemzésére, s nem Lukács György szellemi-politikai útjának a beható ismeretére épült, nem tudta megragadni *azokat az új, sajátos — az említett többi párt koncepciójától eltérő — gondolatokat*, amelyek a Blum-téziseket jellemezték.

Az 1963-as vita óta a történeti irodalomban új elem nem igen merült fel a Blum-tézisekkel kapcsolatban.¹² *A magyar forradalmi munkásmozgalom története* c. összefoglaló munka mindenesetre nagyobb súlyt helyez a tézis-tervezet pozitívumaira. Tömören megállapítja: „Lukács György 1928 végén tézis-tervezetet terjesztett elő a magyarországi helyzetről és a KMP feladatairól, s ebben a Komintern programjára támaszkodva állást foglalt amellett, hogy Magyarországon polgári demokratikus forradalom van napirenden, tehát a demokratikus diktatúra kivívása a helyes közvetlen stratégiai cél. Az ebből adódó gyakorlati következtetéseket nem vonja le kellően, főleg azért, mert a szociáldemokrácia értékelésében és a szakszervezeti munka kérdésében fenntartja a KB téves állásfoglalását. . . A stratégiai cél kérdésében azonban, amelynek megválasztása döntően befolyásolhatja a párt politikai irányvonalának további alakulását, Lukács helyes álláspontot fejtett ki téziseiben.”¹³

2.

Érdekes, hogy ezen túlmenően maga Lukács György sem könnyítette meg saját 1928-as tézis-tervezetének, a tervezet mélyebb intencióinak a megközelítését. Az 1956 júniusi vitán kétségtelenül fontos támpontokat nyújtott közel negyedszázaddal korábban írt politikai munkájának a helyes értelmezésé-

¹⁰ Uo. 119.

¹¹ Uo. 119—120.

¹² A KMP megalakulásának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülészakon Szabó Ágnes röviden a Blum-tézisekre is kitért, a kommunista politikai felfogások fejlődéstörténetébe ágyazva, s pozitívan értékelve a tézisek demokratikus diktatúra-felfogását (Párt-történeti Közlemények, 1969. 1. sz. 193). — Részletesebben foglalkozik a tézis-tervezettel Szabó Bálint: Népi demokrácia és forradalomelmélet c. könyvében (Bp. 1970. 41—43), érintve Lukács fasizmus-felfogását is.

¹³ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Bp. 1972. 263.

hez. De akkori vita-indító előadásában, majd zárszavában megelégedett a tézisekben foglalt gondolatok egy részének a kifejtésével; arra törekedett, hogy a téziseket beillesse a magyar párt politikai fejlődésének a keretébe. Azt mondhatjuk, hogy Lukács, talán mert már maga sem emlékezett reá — s mert a korabeli, 1920-as évek végén megszületett kritikák sem tárták fel igazán, — a tézisek legmélyebb, koncepcionális magvával akkor lényegében nem foglalkozott. Ezt a hiányt „Marxista fejlődésem: 1918—1930” c. késői önvallomásában is csak részben pótolta, s ezzel ő maga, akaratlanul is, bizonyos fokig a tézisek mondanivalóját ferdítette el.

Szavai persze így is több szempontból megkönnyítik az eligazodást. Lukács György öregkori vallomásában a Blum-tézisek megszületése körüli időszakot saját szellemi-politikai fejlődésének átmeneti szakaszaként jellemezte; átmenetnek az ultrabaloldali forradalmiság és a politikai realizmus között. Bár „az orosz központi kérdésben” — írta — Sztálin oldalán állt, ellenérzést keltett benne Sztálin 1928-as, élesen szociáldemokrácia-ellenes állásfoglalása.¹⁴ Ugyanakkor szembenállt mind a trockizmussal, mind a Brandler-Thalheimer-féle jobboldallal. „Akkoriban saját nézeteim politikai-elméleti tisztázása céljából egy »valódi« baloldali programot kerestem, amely ezekkel az ellentétekkel például Németországban valami harmadikat állíthatna szembe. Az átmeneti időszak ellentmondásainak ilyen elméleti-politikai megoldásával kevesetgető álom azonban megmaradt álomnak. Sohasem sikerült olyan megoldást találnom, amely akár csak engem magamat kielégített volna, és így ebben a korszakban soha nem léptem gyakorlatilag-elméletileg a nemzetközi nyilvánosság elé.”¹⁵

A magyar mozgalom keretében azonban megtette ezt, — éppen a Blum-tézisekkel. Lukács utólagos, a tézisek tartalmi jelentőségét leszűkítő értékelés szerint, a Blum-tézisek egyik láncszemét — s egy időre záró szakaszát — jelentették annak a küzdelemnek, amelyet a magyar pártvezetésben az antiszeektarianizmus gyenge, következtelen, de 1921 óta eleven irányzata folytatott a nagy túlsúlyban levő szektarianizmus ellen. A tézisek — mondotta Lukács — „felhasználták azt a részt, amelyet a VI. Kongresszus teremtett”; „stratégiaileg, elméletileg akarták alátámasztani azt a politikát, amelyet a párt az MSzMP-vel és az MSzMP programjával csinált, — addig ugyanis a párt diktatúrajelzava és az MSzMP köztársasági jelszava között éles szakadás és kettősség állt fenn”; „a többi kérdésben, ahol ilyen rés nem volt, a tézisek teljességgel a Komintern és az SzKP álláspontjához akartak igazodni”; „a Blum-tézisek összes gyengeségei, ellentmondásai, az újnak, az antiszeektarianizmusnak egy pontra való koncentrációja, amelyből bizonyos belső ellentmondások származtak, ennek a helyzetnek a következményei”; „azt lehet mondani, utóvérdharc volt, amelyet a szektarianizmus úgyszólván teljes győzelme követett”. Lukács mindehhez még hozzáfűzte, hogy a „Landler-frakcióban egyedül én képviseltem ezt az álláspontot . . .”¹⁶

Mindezt nagyjából el lehet és el kell fogadnunk, beleértve az utolsó kitélt is: mert bár a demokratikus-forradalmi átmeneti szakasz lehetősége és szükségessége távolról sem volt magyar vagy Lukács-féle találmány, s bár 1928 második felében, a Komintern VI. Kongresszusán elfogadott programra hivatkozva, a magyar pártemigráció vezetői közül többen, így Révai József is haj-

¹⁴ Lukács e megállapítása — egész akkori szemléletét ismerve — erősen vitatható.

¹⁵ Lukács György: Marxista fejlődésem: 1918—1930. Történelem és osztálytudat. 722—723.

¹⁶ Lukács György felszólalása a Blum-tézisek vitáján. 1956. jún. (Kézirat. Lukács György hagyatéka.)

lottak a kommunista párt politikájában meglevő kettősség hasonló irányú feloldására, — ilyen határozottan, egyértelműen és merészen egyedül Lukács György vetette föl a problémát. El kell fogadnunk Lukácsnak azt a megállapítását is, hogy a tézisek — legalább is a demokratikus diktatúrára való irányvétel szempontjából — „a párt praxisának, helyesebben mondva a praxis egyik irányzatának (ezen Lukács a Landler-frakciót értette. — L. M.) elméleti összefoglalását alkotják.”¹⁷

A téziseknek van azonban egy mélyebb gondolati rétege is; valójában ez köti össze őket Lukács György egész szellemi útjával. Ebben az esetben is megfigyelhetjük Lukácsnak azt a tulajdonságát, amelyet Révainál sokkal halványabban találunk meg: ő a gyakorlati politika kérdéseit mindig nagy elméleti gondolatokhoz igyekezett kapcsolni, s egyúttal hozzáfűzi addigi szellemi fejlődéséhez. S ebből a szempontból, azt az öreg Lukács értékelésével egyébként összhangban álló véleményt fogalmazhatjuk meg, hogy a Blum-tézisek koncepciója mintegy utolsó kísérlet volt a Lukács által a 20-as évek első felében megalapozott gondolatkörnek a gyakorlati politikára való alkalmazására. Pontosabban: az utolsó kísérlet volt a lukácsi praxis-filozófiának, egy — 1928-ban már csak maradványaiban élő — forradalmi-utópisztikus társadalom-elméletnek a politikai realitásokkal való összeegyeztetésére. A kísérlet kudarcra, melyet a tézisek szerzője saját szellemi győzelmének értékelt, Lukács egy egész hosszú életszakaszát zárta le, s adott — a történelem új fordulatai által ösztönözve — új irányt életútjának is: *Az ész trónfosztása* többé lényegében már soha el nem hagyott gondolatköre felé.

3.

Lukács György tézis-tervezetének¹⁸ első és utolsó terjedelmes fejezetei a magyarországi helyzetet elemzik. Az elemzés sok rész-kérdésben találóbb és mélyebb, mint általában a korabeli politikai beszámolók. Nagy súlyt helyez a kapitalizmus magyarországi fejlődésére, ezen belül az ipar viszonylagos súlyának növekedésére; sok vonatkozásban reálisan mutatja be a nagytőkés és nagybirtokos osztályoknak az alapvető érdekazonosságon belül fennálló, sőt fokozódó ellentéteit; az olasz—francia ellentétekre építő magyar külpolitika provinciális, a nemzetközi erők fő frontjait irreálisan értékelő mivoltát. Erőteljesen hangsúlyozza a tervezet az agrárkérdés nagy jelentőségét, a dolgozó paraszti tömegek mélyben növekvő kiábrándultságát, amely azért nem tud kellően a felszínen is érvényesülni, mert a parasztság széles tömegei önálló politikai képviselő nélkül állnak. S ámbár az „agrárfront” és a falu-ellenes „városi front” megteremtésére irányuló — az uralkodó körök által ösztönzött — manőverek „eltakarják a kispolgári és munkásrétegek előtt az alapvető problémát, hogy a nagybirtok és nagytőke minden érdekellentét ellenére egyre szorosabban kapcsolódik össze”, — „a valóságos gazdasági helyzet a városi és falusi dolgozók érdekközösségét mutatja minden konkrét kérdésben.”

A találó elemzések a tézisekben irreális megállapításokkal keverednek. Itt most nem a szociáldemokrácia értékelésére gondolunk — erre később térünk vissza. Hanem ennél kisebb horderejű, bár a tézisek ellentmondásos koncepciójára jellemző mozzanatokra. Közülük némelyek a nemzetközi, mások a hazai

¹⁷ Uo.

¹⁸ Az egész tézis-tervezetet ld. PI. Arch. 677. f. 1. cs. 22. ö. e. — A tézisekből vett idézetek innen valók.

viszonyokra vonatkoznak. Így pl. 1928-ban Lukács számára is magától értetődő, hogy az Antant közvetlenül egy szovjet-ellenes háború kirobbantására készül. Ami az itthoni helyzetet illeti, ő is elfogadja azt a 20-as években elterjedt kommunista felfogást, hogy a legitimizmus „a nagybirtokosság szélső jobbszárnyának” az irányzata, feledve azt, hogy ez az értékelés kiáltóan ellentmond a tézisek Magyarországra vonatkozó helyzetelemzésével: eszerint a válságba hullott ellenforradalmi rendszer a kibontakozást egy olyan „demokratikus” blokk megteremtése útján keresi, mely a legitimistáktól a szociáldemokráciáig terjed. S mert a fő veszélynek ő is egy ilyen liberális irányú „reorganizálást” tekint, a kommunisták jórészenek korabeli felfogásához hasonlóan, a szélsőjobboldalt nemcsak rossz helyen keresi, de le is becsüli: „az ellenforradalom első korszakában uralomrajutott városi kispolgárságot a konszolidáció teljesen dezorganizálta politikailag — mondják a tézisek. Az ellenforradalom elején létrejött szervezeti részben felbomlottak, részben a Bethlen-kormány beolvasztotta őket az államgépezetbe. Az ellenforradalom elején uralkodó zavaros, ellentmondásokkal teli ideológia (fajvédelem, kispolgári antiszemitizmus és antikapitalizmus) a konszolidáció folyamán teljesen szétfoszlott és elvesztette széles tömegekre gyakorolt vonzóerejét . . . A tiszta fasiszta kispolgári intellektuelleknek a Gömbös-csoport feloszlásával nincs többé számbajövő önálló politikai képviselőjük.” S bár a kispolgári intelligencia fasiszta ideológiája „bizonyos veszedelmeket rejthet esetleg magában, amennyiben sikerül neki munkások és parasztok elkeseredett, csalódott, de visszamaradt rétegeiben bizonyos befolyásra szert tenni” — ez a veszély nem számottevő.

Már az eddigiekből is látható, hogy a magyarországi helyzetelemzés a maga egészében ugyanarra az ellentmondásos alapra épül, mint a többi korabeli kommunista értékelés, így pl. az 1928 nyári központi bizottsági ülés referátuma:¹⁹ a még konszolidációs szakaszát élő ellenforradalmi rendszert úgy kell bemutatni, mintha az már a növekvő válság és bomlás állapotában volna, s ehhez kell az érveket megkeresnie. Az ellentmondást Lukács következtetéseiben igyekszik feloldani, mint elődei. De a törekvés a nagyobb következetességre végeredményben nem az ellentmondás feloldásához vezet el őt, ellenkezőleg: az ellentmondás még szembetűnőbb lesz téziseiben.

A tézis-tervezet szerint a magyarországi helyzetre a következő fő mozzanatok a jellemzőek: „a társadalom alsó és középrétegeinek leválása a konszolidáció pártjairól, elidegenedésük az ellenforradalmi és konszolidációs ideológiáktól, a Bethlen-rendszer izolálódása a tömegektől, az egységes pártnak, mint keretnek a fennmaradás mellett a nemzeti egységfront szétporladása és megrohadása.” Ezzel a folyamattal szemben a kormány a következő védelmi intézkedéseket teszi: arra törekszik, hogy elsimítsa a két vezető osztály — nagytőkésék és nagybirtokosok — ellentéteit; „az államgépezet erősítése. Gömbös mint honvédelmi államtitkár . . .”; „szociáldemokráciával való politika. Állandó közelebbhozása a bürokráciának az államgépezetbe”; lavirozás a királykérdésben; „teljes behódolás az új antantnak . . .” „Az összkép tehát — fejtik ki a tézisek —: általános zajlás az osztályokban, a rendszer egyetemes válságának kez-

¹⁹ Az 1928 júliusi KB ülés politikai referátumát Révai József tartotta. Ezt a referátumot párttörténeti irodalmunk a 20-as évek végén egyöntetűen uralomra került szektás dogmatizmusba való átmenet dokumentumának tekinti. Szabó Ágnes fentebb említett előadásában ezt írja: „. . . már a Blum-tézisek előtt a párt 1928 júliusi plénümán az »osztály az osztály ellen« jelszó kiadásával lényegében háttérbe szorították a demokratikus szabadságjogokért való konkrét küzdelmet . . .” (I. h. 193).

dete. Ugyanakkor azonban — a forradalmak és az ellenforradalom tapasztalatai következtében — a politikai élet felszínén csak konszolidációs pártok vannak. (Az én kiemeléseim. — L. M.) Ebben a helyzetben mindinkább a demokrácia jelszava tolul az előtérbe, mint a konszolidáció szükséges megerősítője, mégpedig úgy Bethlen, mint a liberális ellenzék részéről . . . Tehát amennyiben — részben angol—francia nyomás alatt, mint a többi Balkánállamban — kísérlet történik a rendszer reorganizálására, ez minden valószínűség szerint demokratikus reorganizálás lesz: a polgári demokráciának demokrata formák közt való teljes likvidálása. Ez az eset azonban nem jelenti új osztályoknak, vagy akárcsak rétegeknek uralomra jutását . . . Akár Bethlennek sikerül a demokratikus átépítés, akár egy Kállay—Apponyi blokk hajtja azt végre, akár Bethlen kiszélesíti Kállayval s Apponyival a nemzeti egységfrontot, a rendszer osztálytartalma az új demokratikus köntösben ugyanaz marad: a fináncsőke által egyesített nagybirtok és nagytőke együttes uralma a fasizált államgépezettel, teljes függésben az angol—francia imperialista blokktól, mint annak zsoldosa a Szovjetunió elleni háborúban.”

Ez a helyzetmegítélés magától értetődően vonja maga után, hogy Lukács szakít a „szociálliberális” és a „szociálfasiszta” út — 1928 nyarán még Révai által megkülönböztetett — kettősségével, s a két alternatívát teljesen közös nevezőre hozza: „a szociálfasiszta” és a „szociálliberális” út voltaképpen ugyanaz az út, s a fő szerepet mindkettőben a szociáldemokrácia játssza. Ez az elemzés látszólag feloldja konszolidáció és növekvő válság ellentmondását, amennyiben a konszolidációt — liberális irányú törekvéseivel együtt — csak egy új válságperiódus felszíni jelenségének, mintegy a válság megjelenési formájának tekintj.

4.

Az elmondottakból nem nehéz felismerni, hogy közelebből szemügyre véve, a tézisek egyáltalán nem egyszerűen a magyar, általában nem csak a kevéssé vagy közepesen fejlett országok sajátosságaira épülnek; ennél szélesebb problémáról van bennük szó. A tézisek legfontosabb részei ugyanis azok a megállapítások, amelyek a világhelyzettel, a világkapitalizmus perspektívájával foglalkoznak.²⁰ Ezekből derül ki a legvilágosabban, hogy Lukács téziseinek gondolatvilága lényegesen eltér a korabeli kommunista felfogásoktól. Lukács is abból indul ki, hogy a világimperializmus eljutott a VI. Világkongresszus által megjelölt „harmadik periódusba”; beköszöntött a kapitalizmus új válságokkal terhes időszakába. Amint láttuk: ezt a gondolatot igyekszik alkalmazni a magyar helyzetre is. A válság azonban — a tézisekből kiolvashatóan — nem a tőkés rend gazdasági nehézségeivel, hanem elsősorban politikai rendszerével, felépítményének problémáival: *kapitalizmus és demokrácia egymáshoz való viszonyának a gyökeres megváltozásával* függ össze.

A probléma jobb megvilágítása érdekében részletesen kell idéznünk a tézisek — mindeddig elhanyagolt — passzusait. „Ha a demokratikus diktatúrát mint konkrét stratégiai jelszót akarjuk alkalmazni a mai korszakban, akkor tisztában kell lennünk azzal, hogy a háború utáni imperializmus mostani,

²⁰ A Blum-téziseknek e legfontosabb részeit — IV. fejezetét és V. fejezetének nagyrészt — már korábban publikálták. Azóta megjelent *Lukács György: Történelem és osztálytudat c. kötetében* (663–694). Az idézetek e szövegből valók.

harmadik szakaszában . . . mit jelent és milyen formákat vesz fel a demokrácia a burzsoázia uralmának konszolidálása érdekében . . .” Az európai dolgozók, mert sokáig együtt harcoltak a burzsoáziával a demokráciáért, „nehezen ismerik fel az imperializmus folytán létrejött, teljesen új helyzetet, pedig ennek a helyzetnek úgyszólván iskolapéldája áll előttünk az Amerikai Egyesült Államok demokráciájában, ahol a burzsoáziának mint kizárólag uralkodó osztálynak . . . sikerült a demokráciának olyan formáit megteremteni, amelyek megadják a tőke szabad fejlődésének, forgalmának és terjeszkedésének minden lehetőségét, amelyek tökéletesen megőrzik a demokrácia külső formáit, ahol azonban a dolgozó tömegeknek a valóságos politikai vezetésre egyáltalában semmi befolyásuk sincsen. Amerika a mai burzsoáziának nemcsak gazdaságilag, hanem politikailag is az ideálja. A nagy »nyugati demokráciák« politikai fejlődése az utolsó években mindinkább arrafelé halad, hogy különböző formák közt egy ilyen demokráciát valósítson meg. A munkástömegekben . . . ezeket az illúziókat elsősorban a szociáldemokrácia politikája támogatja.” A fasizálásnak — folytatja Lukács — két fő útja van. Az egyik a Mussolini-féle, „aki kispolgári-középparaszti ellenforradalom segítségével szétzúzta a régi szakszervezeteket . . .” Ez a megoldás veszedelmekkel jár mind a burzsoázia, mind a munkásbürokrácia számára. A burzsoáziának nagy erőfeszítésébe kerül „a kispolgári ellenforradalmat nagyburzsoá konszolidációvá átváltoztatni, a munkásbürokrácia egy része pedig elveszti munkásmozgalmi pozícióját . . .” Ennél a megoldásnál a nagyburzsoázia s a szociáldemokrácia szempontjából is kedvezőbb a „demokratikus” út. „Ebből a helyzetből érthetővé válik, hogy az egész nemzetközi szociáldemokrácia ma így teszi fel a kérdést: demokrácia vagy fasizmus?” Éppen ezért ma „elsőrangú feladat leleplezni a demokrácia vagy fasizmus kérdésfeltevés félrevezető mivoltát”. Ki kell mutatni, „hogy a most meginduló demokratikus fejlődés nálunk éppúgy, mint a »nyugati demokráciában« a fasizálódásnak egy válfaja, amely — ellentétben az olasz típussal — nagyburzsoázia és munkásbürokrácia összeműködésén alapszik”. A fasizmus háttérbe szoruló „klasszikus”, olasz formája mellett, a fő út ma: „a fasizálás demokratikus formája”, „a demokrácia demokratikus eszközökkel való likvidálása.” „Ezért kell a demokrácia vagy fasizmus jelszavával szemben az »osztály az osztály ellen« jelszavát állítani, a dolgozó rétegeknek mozgási lehetőséget biztosító demokratikus követeléséért való harcot: harcot a demokratikus diktatúráért.”

E gondolatokkal támasztja alá Lukács a demokratikus diktatúra szükségességének elvi indokolását Magyarországon. S bármily nagy jelentőséget tulajdonít a feudális maradványoknak, a földkérdés demokratikus megoldásának, elsősorban mégiscsak azt húzza alá, hogy a Bethlen-rendszer, az olasz típusú úttól eltávolodva, maga is „a nyugati demokratikus” módszerekre való áttérés útját keresi. „A kapitalista termelés erősödésével, a forradalomtól és az ellenforradalomtól való távolodással párhuzamosan a konszolidált magyar ellenforradalom tehát belép a »nyugati fejlődés« korszakába.” A Kommunisták Magyarországi Pártja — folytatják a tézisek — a „demokratizált fasizmussal” szembeállítja a harcot „a demokrácia egészéért, köztársaságért, élén a parasztság és munkásság kormányával”, harcol „a demokrácia demokratikus likvidálása ellen”, megvalósítja az „osztály osztály ellen” jelszavát, „mint gyülekeztetést a demokratikus diktatúráért vívandó harcra.”

A kissé hosszúra nyúlt idézetek — feltehetően — kellően érzékeltették: mindazok a szempontok, amelyeket Lukács maga a Blum-tézisekről utólag elmondott, a tézisek igazi koncepcióját erősen leszűkítették. A tézisekben Lukács

a Komintern 1928-ban elfogadott programjára hivatkozik, de voltaképpen a „demokratikus diktatúra” kétféle fogalmával dolgozik, e két különböző fogalmat fényképezi egymásra, s váltogatva alkalmazza. Az egyik az *elmaradott vagy közepesen fejlett országokra érvényes munkás-paraszti demokratikus diktatúra*, a másik egy, a *modern Európára vonatkoztatott demokratikus diktatúra* fogalma. Lukács György számára láthatóan az utóbbi a lényegesebb, a fontosabb. Alapgondolata nem egyszerűen az elmaradott vagy közepesen fejlett országok helyzetéből indul ki, s nem arra épül; nem csupán feudális maradványokról, ilyen vagy olyan államformáról vagy az agrárkérdés megoldatlanságáról van a tézisekben szó. A tézisek lényegét a következőkben foglalhatjuk össze: Lukács a még konszolidációs szakaszát élő kapitalizmusban egy „neokapitalista”, manipulált polgári demokráciát előképezett, s ezt — megelőzve az ún. frankfurti szociológiai iskola e gondolatkörhöz erősen kapcsolódó, sőt: fasizmus koncepcióját is meghatározó későbbi felfogását — azonosította a fasizálódással. A koncepció legmélyén a polgári talajon végbemenő elidegenedés, atomizálódás és embertelenedés folyamatának a politikai alkalmazása húzódott meg egy, nevezzük így, prefasiszta korszakba lépő Európa viszonyaira. A koncepció, abban a kísérletében, hogy „valami harmadikat” állítson, voltaképpen burkolt szellemi ajánlat volt: hogyan lehetne a hivatalos kommunista politikai vonalat ideológiailag komolyan alátámasztani, elmélyíteni. Az ideológiai ajánlatnak ugyanakkor „ára” is volt, nem egyszerű ismétlését jelentette a hivatalos álláspontnak: félig leplezetten arra hívott fel, hogy — mintegy cserébe az ideológiai elmélyítésért — a kommunista mozgalom *adjon demokratikus választ az antidemokratikus kapitalizmusnak*: a fasizmus vagy demokrácia — Lukács szerint helytelen — szociáldemokrata alternatívája helyébe állítsa a *kapitalizmus vagy demokrácia* alternatíváját, — a kommunisták harci célja egy *demokratikus* diktatúra legyen.

Az elmondottak azt is bizonyítják, hogy Lukácsnak nem volt igaza akkor, amikor téziseinek belső ellentmondásait arra vezette vissza, hogy azok csupán „egy pontra koncentrálnak”, a Komintern VI. Kongresszusa által tervezett egyetlen rést kihasználva, a magyar pártvezetésben érvényesülő szektarianizmus ellen próbálták felvenni a harcot. A koncepció az egész nemzetközi kommunista mozgalom alapproblémáit érintette: az ellentmondások igazi háttere pedig magában az alap-koncepcióban rejtett. Ha most eltekintünk is attól, hogy Lukács 1928-as prognózisa egyáltalán nem vált be, az egész tézistervezet a kapitalizmus egy, kétségtelenül meglevő, igen hosszú távon érvényesülő fejlődési tendenciáját egyrészt abszolutizálta, másrészt közvetlenül adott állapotnak tekintette, s erre építette a kommunista mozgalom megújítására irányuló elgondolásait. Ebből következett a tézisek központi hibája: a fasizmus vagy fasizálódás közvetlen azonosítása *általában* a modern kapitalizmus politikai felépítményi rendszerével, s ezzel összefüggésben a szociáldemokrácia arculatának, helyének, szerepének a gyökeresen helytelen megítélése. Lukács utólag szépítette akkori álláspontját, amikor a téziseknek a szociáldemokráciával kapcsolatos hibáit a korszak általános mozgalmi állásfoglalásához való — mintegy kényszerű — alkalmazkodással magyarázta. Nem: Lukács ebben a kérdésben messzemenően egyetértett a Komintern értékelésével, sőt, téziseinek alapkoncepciója, mondhatjuk, elsősorban ennek az értékelésnek a túlfeszítésén nyugodott.²¹

²¹ Egyik legkésőbbi visszaemlékezésében Lukács György maga utalt politikai álláspontjának legfontosabb, s szinte egész életpályáján átívelő vezéreszméjére: „A szocdemekkel sosem álltam kapcsolatban, én olyan különös magyar radikális kommunista voltam, aki a kommuniz-

Lukács tézisei ily módon mély, de egyoldalú és irreálissá élezett társadalomfilozófiai gondolatokon nyugvó, igen problematikus gyakorlati-politikai útmutatást jelentettek, — pontosabban jelentettek volna, hiszen a párttagsághoz voltaképpen nem is jutottak el: a munkás-paraszt demokratikus diktatúrára mint átmeneti szakaszra való irányvétel — elvont értelemben véve — Magyarországra vonatkozóan helyes célkitűzése, illetve a kommunisták vezette *demokratikus diktatúra* bátor gondolata csak részben kárpótolt azokért a hibákért, amelyeket a tézisek fasizmus és demokrácia, s mindenekelőtt fasizmus és szociáldemokrácia kapcsolatáról tartalmaztak. Révai József, amikor 1958-ban megkérdezték, hogy lát-e közvetlen összefüggést a Blum-tézisek és a későbbi népfront-koncepció között, határozott nemmel felelt.²² Ebben az esetben Révainak — akinek bőven volt ugyan személyes oka is a Blum-tézisek hibáinak hangsúlyozására — kétségtelenül sok szempontból igaza volt.

5.

Ismeretes, hogy Lukács György tézis-tervezetbe foglalt ideológiai ajánlatát nem fogadták el. Ellenkezőleg: a magyar párt-emigrációban az ő tézisei váltak azzá a dokumentummá, amely körül a „jobboldali opportunizmus” elleni kampány elsősorban kibontakozott, jóllehet téziseinek mélyebb eszmei törekvéseit csak részben értették meg, mozgalmi harcostársai csak részben tudatosították önmagukban. A legtöbben — a Lukácshoz közelállók éppúgy, mint ellenfelei, sőt: néhány év múlva maga Lukács is — lényegében csak azt olvasták ki belőle, ami Magyarország viszonyaira volt vonatkoztatható; hogy a közvetlen proletárdiktatúrára való irányvétel mindaddig tabunak tekintett elmélete helyett egy demokratikus szakasz szükségességére hívta fel a figyelmet. A mozgalmi fórumokon, amelyek állásfoglalását egyébként alapvetően Kun Béla befolyásolta, ezen túlmenően csak elvétve hangzott el egy-egy megjegyzés arról, hogy Lukács tézisei a maguk egészében igen „spekulatív” alapokra épülnek.

Kun Béla, aki kétségtelenül nemzetközi méretekben gondolkodott, ismerte fel talán a legvilágosabban a tézisek mélyebb intencióit. Meggyőződve arról, hogy a Komintern vezetői is a tézisek ellen foglaltak állást, a tézisek kézhezvétele után terjedelmes kritikai feljegyzésben fejtette ki véleményét.²³ Ebben túlnyomórészt persze ő is a magyar vonatkozású kitételeket támadta, felhasználva az alkalmat a Landler-csoport — Lukács téziseibe természetesen belefoglalt — régi politikai nézeteinek a bírálatára is. Élesen hangsúlyozta, hogy a feudális maradványoknak Magyarországon nincs már önálló gazdasági jelentőségük; szembeszállt a „két uralkodó osztály” elméletével („nincsen két vezető osztály: a fináncetke vezet és uralkodik az ipari és az agrárkapitalizmus felett”);

mus felé egy demokráciát hirdetett, ellenben a szociáldemokrata enyhítését a diktatúra gondolatának, ezt sose fogadtam el. A két tábor között álltam; nem szimpatizáltam a szociáldemokratákkal, és nem szimpatizáltam azokkal, akik diktatórikus módon akarták a kommunizmust behozni.” (Vezér Erzsébet interjúja Lukács Györggyel. 1971. április 22. Kézirat. Lukács György hagyatéka.) — E mondatokkal Lukács valójában mélyebben világította meg a Blum-tézisek lényegi mondanivalóját, mint a tézisekre, s a körülötte dúló harcokra utaló konkrét visszaemlékezéseiben.

²² Szabó Ágnes szíves közlése.

²³ P1. Arch. 677. f. 1. cs. 22. ö. e. „Megjegyzések Blum téziseihez.” — A további idézetek e kéziratból valók.

a Komintern VI. Kongresszuson elfogadott programját magyar vonatkozásban „korrigálva”, elvetett mindenféle átmeneti szakaszt a proletárdiktatúrához vezető úton stb. Ugyanakkor Kun — szektás antidemokratizmusát egyébként következetesen megőrizve — a magyar uralmi rendszerről és annak fejlődési perspektívájáról, sőt, több konkrét politikai kérdésről is realisabb véleményt formált, mint Lukács György. Így kifejtette, hogy a Bethlen-rendszernek — szemben Lukács véleményével — nincs „demokratikus” alternatívája, a liberális ellenzék erőtlen, Lukács tézisei lebecsülik a „kispolgári fasiszta” ellenforradalom erejét és befolyását; „a magyar fasizmus kiépítése lényegében sokkal inkább az olasz formákhoz hasonlít”. Kun még a nemzeti kérdésben is „realista módon” oktatta ki Lukácsot: a tézisekben „a »le a területi integritással« negatív jelszó mellett hiányzik a Kominternnek idevonatkozó pozitív jelszava: »Harc a nemzeti önrendelkezésért.«”

Mindezek mellett, Kun Béla újra és újra visszatért a tézisek általános demokrácia-felfogására, érezve, hogy ez alkotja Lukács egész ideológiai-politikai építményének alapkövét; egyfelől „a demokrácia demokratikus úton való likvidálásának”, „a fasizmus demokratikus formájának”, másfelől a kommunista mozgalom — nem csupán egy elmaradott ország helyzetéből következő — „demokratikus feladatainak” a tételeihez. „A tézisek elsősorban elfelejtik — írta Kun —, hogy a polgári demokrácia mindig csak formális demokrácia volt. Ezért a polgári (formális) demokrácia »demokratikus formák között való likvidálása« üres frázis és lényegében csak azt érthetjük alatta, hogy a formális demokrácia továbbra is megmarad, vagy különben a legzavarosabb ellentmondásba jutunk”. Lukács — folytatódott a vádbeszéd — lebecsüli a párt szerepét, s a tömegek spontaneitását emeli piedesztálra. Koncepciójából logikusan az következik, hogy „például a Kommunista Pártok ott, ahol a szociáldemokrácia a polgári demokrácia keretein belül még bizonyos demokratikus reformokért is harcol — természetesen objektíven ellenforradalmi célokkal, — szintén a demokratikus reformok pártjaivá váljanak. Ez már nem is jobboldali, hanem reformista »elhajlás«”. „A fasizmusnak nincs demokratikus formája (a szociáldemokrácia nem fasizmus) . . .” A szociáldemokrácia, bármennyire megerősödtek is „szociálfasiszta” tendenciái — s ezen Kun elsősorban a szociáldemokrata pártoknak a fasiszta rendszerekbe való beépülését értette, Lukács viszont a szociálfasizmust a polgári demokrácia általános fasizálódása szerves részének tekintette — lényegében megmaradt a régi kispolgári reformizmus pártjának. Vagyis Kun szerint nincs szükség semmiféle „újításra”, a kommunistáknak az eddigi szokásos módon, csak erőteljesebben kell harcolniuk a szociáldemokrácia ellen. Részben az általános nemzetközi helyzetre, részben a magyar tapasztalatokra utalva vádolta Lukácsot azzal, hogy a „demokratikus illúziók” elleni harc helyett ő maga kelt ilyen illúziókat. „A tézisek szerint tehát a kommunista párt hivatása, hogy újjáélessze a természetes halállal kimúlt demokratikus illúziókat, azáltal, hogy mint egyetlen párt, »komolyan küzd a polgári demokráciáért«, a demokratikus reformokért, híven a magyar szociáldemokrata párt háború előtti tradícióihoz, mikor is ez a párt már teljesen opportunistá módon a történelmi helyzet után kullogott és nem az *akkor* esedékes demokratikus forradalomnak, hanem csak a demokratikus reformnak a pártja volt. A tézisek vissza akarják vinni a kommunista pártot nemcsak a háború előtti időkbé, hanem még a szociáldemokrata párt akkori opportunistá hibáihoz is!”

Kun Béla kritikájának s a tézistervezetnek lényegi mondanivalóját végig-gondolva, bizonyos mértékig korrigálnunk kell Lukács György — ma már többé-

kevésbé hivatalosan is elfogadott — értékelését a Blum-tézisekkel kapcsolatos mozgalmi ellentétekről. A vita során nem egyszerűen a szektarianizmus és az antiszektarianizmus irányzatai ütköztek meg egymással. Ezzel egybefonódott a küzdelem a szektarianizmus két fajtája között is: Kun Béla, mondhatjuk, „konzervatív baloldalisága”, mely egy „reálpolitikával” egybekapcsolt bürokratikus szektarianizmus mind erősebb jegyeit viselte magán, harcolt itt a Lukács által képviselt — ugyancsak a realizmus felé utat kereső — utópisztikus, messianisztikus szektarianizmus maradványai ellen; ez utóbbi — természeténél fogva — eredendően *egybekapcsolódott a dolgozók közvetlen demokráciájának a vágyképeivel*, s egy ideig a demokratikus gondolat fenntartója volt a kommunista mozgalomban.